हरिमन्त आङ्गिरसः।पवमानः सोमः। जगती।

हरिं मृजन्त्यरुषो न युज्यते सं धेनुभिः कलशे सोमो अज्यते।

उद्वाचमीरयति हिन्वते मती पुरुष्टुतस्य कति चित्परिप्रियः॥ ९.०७२.०१

हरिम्- आकर्षकं रसम्। मृजन्ति- शोधयन्ति। अरुषः- रोचमानोग्निः। न- इव। युज्यते- सङ्गच्छते। सोमः- रसः। धेनुभिः- चित्किरणैः। कलशे- भाजने प्रतीके। समज्यते- व्यञ्जते। वाचम्- मन्त्रम्। उदीरयति- उद्गमयति। मती- मत्या ज्ञानेन। हिन्वते- प्रेरितो भवति। पुरुष्टुतस्य- बहुभिः स्तुतस्य सोमस्य। परिप्रियः- भक्ताः। कति चित्- कति सन्ति। बहवः सन्तीति भावः॥१॥

साकं वदन्ति बहवो मनीषिण इन्द्रस्य सोमं जठरे यदादुहुः।

यदी मृजन्ति सुगभस्तयो नरः सनीळाभिर्दशभिः काम्यं मधु॥ ९.०७२.०२

यत्- यदा। इन्द्रस्य- परमेश्वरस्य। जठरे- हृदये। सीदन् वनस्य जठरे पुनानः, भीमस्य वृष्णो जठरादभिश्वसो दिवे दिवे सहुरिः स्तन्नबाधित इत्यादिषु मन्त्रेषु जठरशब्दस्य मध्यभाग इति लक्षणया सारः स्वरूपं हृदयमिति वार्थः। हूयमानः- अस्माभिराहूतः। सोमम्- रसम्। आदुहुः- दुहन्ति। यदि- यदा। सुगभस्तयः- रसोद्दीपकप्राणापानेशनशक्तियुक्ताः। बभसति दीपयन्त्याभ्यां रसमिति गभस्ती प्राणापानेशनशक्ती। आधिभौतिके तु सुबाहवः। बभसति दीपयन्ति निर्मथ्नन्त्याभ्यामग्निमिति गभस्ती बाहू। नरः- प्राणनेतार उपासकाः। सनीळाभिः- समानस्थानयुक्ताभिः। दशभिः- दशदिग्वर्तिनीभिरद्भिर्मूलशक्तिधाराभिः। आधिभौतिके त्वङ्गुळयः। काम्यम्- इष्टम्। मधु- मधुरं रसम्। मृजन्ति- शोधयन्ति। तदा। बहवः। मनीषिणः- मेधाविनः। साकम्- सहैव। वदन्ति- मन्त्रान् वदन्ति॥२॥

अरममाणो अत्येति गा अभि सूर्यस्य प्रियं दुहितुस्तिरो रवम्।

अन्वस्मै जोषमभरद्विनंगृसः सं द्वयीभिः स्वसृभिः क्षेति जामिभिः॥ ९.०७२.०३

अरममाणः- विरक्तः। गाः- चित्किरणांश्च। अभि अत्येति- अतिक्रामति। सूर्यस्य दुहितुः- उषसो ज्ञानोदयदेवतायाः। प्रियम्- प्रेमपात्रम्। रवम्- मन्त्रमपि। तिरः- तिरस्कुर्वन्नतिक्रामति। आत्मसाधकं चित्किरणं मन्त्रमप्यतिक्रम्यात्मनि तिष्ठतीति भावः। अस्मै- एतस्मै रसाय। विनंगृसः- कमनीयभावनग्राहक उपासकः। जोषम्- स्तोत्रमयं मन्त्रम्। अनु अभरत्- आहरति। द्वयीभिः स्वसृभिः- स्वतः सरणशीलाभिरभ्युदयनिःश्रेयसशक्तिभिः। जामिभिः- परस्परं बन्धुभूताभिः। सं क्षेति- सङ्गच्छते। क्षि निवासगत्योः॥३॥

नृधूतो अद्रिषुतो बर्हिषि प्रियः पतिर्गवां प्रदिव इन्दुर्ऋत्वियः।

पुरंधिवान्मनुषो यज्ञसाधनः शुचिर्धिया पवते सोम इन्द्र ते॥ ९.०७२.०४

नृधूतः- उपासकैः शोधितः। बर्हिषि- चित्ताकाशे दर्भासने वा। अद्रिषुतः- स्थैर्याद्भावभिर्वा निष्पन्नः। प्रियः- प्रीणयिता। गवाम्- चित्किरणानाम्। पतिः- पालकः। प्रदिवः- प्रकर्षेण द्योतनशीलः। ऋत्वियः- कालयुक्तः। पुरन्धिवान्- बहुधारणासंपन्नः। मनुषः- मनुष्यस्य। यज्ञसाधनः- उपासनासाधनः। शुचिः- परिशुद्धः। इन्दुः- क्लेदनशीलः। सोमः- रसः। इन्द्र- परमेश्वर। ते- तव। धिया। पवते- क्षरति॥४॥

नृबाहुभ्यां चोदितो धारया सुतोऽनुष्वधं पवते सोम इन्द्र ते।

आप्राः क्रतून्समजैरध्वरे मतीर्वेर्न द्रुषच्चम्वोरासदद्धरिः॥ ९.०७२.०५

नृबाहुभ्याम्- उपासकभुजोपलक्षितशोभनकर्मणा। चोदितः- प्रेरितः। धारया। सुतः- निष्पन्नः। इन्द्र- परमेश्वर। ते- तव। अनुष्वधम्- बलमनु। सोमः- रसः। पवते- क्षरति। क्रतून्-

सत्सङ्कल्पान्। आप्राः- आपूरयसि। अध्वरे- ध्वररहितकर्मणि। मतीः- मननानि। समजैः- जितवानसि। संपादितवानसीति भावः। वेर्न द्रुषत्- द्रुमे पक्षीव। चम्वोः- अधिषवणफलकयोर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये वा। हरिः- आकर्षकः सन्। आसदत्- उपविशति ॥५॥

अंशुं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितं कविं कवयोऽपसो मनीषिणः।

समी गावो मतयो यन्ति संयत ऋतस्य योना सदने पुनर्भुवः॥ ९.०७२.०६

स्तनयन्तम्- गर्जन्तम्। अक्षितम्- अक्षीणम्। कविम्- क्रान्तदर्शिनम्। अपसः- शोभनकर्मवन्तः। मनीषिणः- मेधाविनः। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। दुहन्ति। ईम्- एनम्। ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य। योना- मूले। सदने- सोमस्थाने। पुनर्भुवः- अभिनवोज्जीवनं प्राप्तवन्तः। गावः- चित्किरणयुक्ताः। मतयः। संयतः- शमदमादियुक्ताः। सं यन्ति ॥६॥

नाभा पृथिव्या धरुणो महो दिवोऽपामूर्मौ सिन्धुष्वन्तरुक्षितः।

इन्द्रस्य वज्रो वृषभो विभूवसुः सोमो हृदे पवते चारु मत्सरः॥ ९.०७२.०७

महः- महतः। दिवः- नभसः। धारुणः- धारकः। पृथिव्याः- भूम्याः। नाभा- मुख्यदेशे। यज्ञ इत्यर्थः। अपामूर्मौ सिन्धुषु- उदकेषु मूलशक्तिधारासु। अन्तः। उक्षितः- सिक्तः। इन्द्रस्य वज्रः- इन्द्रायुधभूतः। वृषभः- वर्षकः। विभूवसुः- व्याप्तसंपद्युक्तः। मत्सरः- तृप्तिकरः। सोमः- रसः। हृदे- हृदयाय। चारु- कल्याणं यथा भवति तथा। पवते- क्षरति ॥७॥

स तू पवस्व परि पार्थिवं रजः स्तोत्रे शिक्षन्नाधून्वते च सुक्रतो।

मा नो निर्भाग्वसुनः सादनस्पृशो रयिं पिशङ्गं बहुलं वसीमहि॥ ९.०७२.०८

सः- तादृशस्त्वम्। आधून्वते- आधावते। स्तोत्रे- स्तोत्रं कुर्वते। सुक्रतो- शोभनसङ्कल्प। परि- परितः। पार्थिवं रजः- भौमसंपदम्। शिक्षन्- शिक्षयन्। पवस्व- क्षर। सादनस्पृशः- अस्मद्गृहस्पर्शिनः। वसुनः- धनात्। नः- अस्मान्। मा निर्भाक्- मा वियोक्षीः। पिशङ्गम्- नानारूपम्। बहुलम्- प्रभूतम्। रयिम्- दानयोग्यधनम्। वसीमहि- आच्छादयेम ॥८॥

आ तू न इन्दो शतदात्वश्व्यं सहस्रदातु पशुमद्धिरण्यवत्।

उप मास्व बृहती रेवतीरिषोऽधि स्तोत्रस्य पवमान नो गहि॥ ९.०७२.०९

नः- अस्मदर्थम्। इन्दो- क्लेदनशील रस। शतदातु सहस्रदातु- प्रभूतदानयोग्यम्। अश्व्यम्- तुरगमयं प्राणमयं वा। पशुमत्- धेनुमयं चित्किरणमयं वा। हिरण्यवत्- सुवर्णयुक्तं तेजोयुक्तं वा धनम्। बृहतीः- महान्ति। रेवतीः- संपद्युक्तानि। इषः- सत्कामनानि। उप मास्व- निर्माणं कुरु। पवमान- पुनान। नः- अस्मान् प्रति। स्तोत्रस्य- मन्त्रश्रवणाय। आ गहि- आगच्छ ॥९॥